

MAGDALENA ZAWISZA

„IDEA SAMOZBAWIENIA I JEJ KULTUROWE KONSEKWENCJE. OD GNOZY DO NEW AGE”

III Konferencja z cyklu „Oblicza alternatywnej religijności”
Instytut Kulturoznawstwa KUL, 22-23 maja 2013 roku

W dniach 22-23maja 2013 r. w siedzibie Instytutu Kulturoznawstwa KUL odbyła się III Konferencja z cyklu „Oblicza alternatywnej religijności”, zatytułowana „Idea samozbawienia i jej kulturowe konsekwencje. Od gnozy do New Age”. Konferencja została zorganizowana przez Katedrę Teorii Religii i Alternatywnych Ruchów Religijnych.

Celem obrad było przypomnienie, a następnie przedyskutowanie tego, co na temat zbawienia mówią doktryny wielkich religii (chrześcijaństwo, islam, judaizm), oraz ukazanie, że w kulturze współczesnej Europy funkcjonują także alternatywne koncepcje zbawienia.

Konferencja składała się z pięciu części. Organizatorzy dokonali podziału tematycznego, co pozwoliło na zachowanie spójnej struktury, w ramach której prowadzono rozważania. W pierwszym dniu obrad wyszczególniono trzy sesje, natomiast w drugim dniu dwie sesje. Każda z nich zakończona była dyskusją.

Konferencję otworzyła Dyrektor Instytutu Kulturoznawstwa, prof. Wanda B a j o r, która podkreślając, że temat konferencji jest tematem bardzo ważnym, przywitała przybyłych gości oraz zaproszonych prelegentów. Podziękowała też za trud przygotowania i głoszenia referatów oraz dzielenia się swą wiedzą.

Pierwszej sesji, pt. „Koncepcje zbawienia w wielkich tradycjach religijnych”, przewodniczył prof. Robert T. P t a s z e k (KUL).W tej części obrad jako pierwszy

---

Mgr MAGDALENA ZAWISZA – doktorantka w Katedrze Teorii Religii i Alternatywnych Ruchów Religijnych w Instytucie Kulturoznawstwa na Wydziale Filozofii KUL; adres do korespondencji: Droga Męczenników Majdanka 70/3, 20-325 Lublin; e-mail: zaiszka@o2.pl

głos zabrał ks. prof. Krzysztof Grzesiak (KUL), który mówił o *Koncepcji zbawienia w głównych nurtach chrześcijaństwa*. Prelegent zaprezentował elementy nauki o zbawieniu wspólne całemu chrześcijaństwu. Następnie poddał analizie katolicką i prawosławną doktrynę soteriologiczną, wskazując przy tym na odmienność stanowiska protestanckiego i jego reperkusje. Wykazał, że niezależnie od wszystkich rozbieżności i zarysowanych kontrowersji nie ulega wątpliwości kwestia zasadnicza. Według orędzia chrześcijańskiego tylko Bóg jest w mocy zbawić człowieka. W chrześcijaństwie nie ma miejsce na samozbawienie. Tym też, zdaniem autora, różni się ono od innych tradycji religijnych, a zwłaszcza tych, które noszą nazwę alternatywnych.

W wystąpieniu zatytułowanym „*Droga prosta*” do zbawienia w islamie o. dr Krzysztof Modras OP (KUL), podkreślił fakt, że koncepcje zbawienia różnią się między sobą w zależności od kultury, religii czy kontekstu historycznego. Wyjaśnił co oznacza wyrażenie „droga prosta” zawarte w tytule wystąpienia. W swojej prezentacji wskazał na różnice występujące między zbawieniem w ujęciu chrześcijańskim a zbawieniem w islamie, następnie omówił skutki i rodzaje grzechów w islamie. Poruszył także wątek dotyczący tego, co zgodnie z doktryną islamu czeka ludzi po śmierci. Pokazał, że w islamie, tak jak w chrześcijaństwie, nie ma samozbawienia. Zbawienie jest darem Bożym, pochodzącym z Łaski Bożej.

Pierwszą część obrad zakończył referat pt. *Koncepcje zbawienia w głównych nurtach judaizmu*, przedstawiony przez dr Ewę Zajęc (KUL), która omówiła cztery podstawowe nurty współczesnego judaizmu: judaizm ortodoksyjny, judaizm reformowany, judaizm konserwatywny oraz judaizm rekonstrukcjonistyczny. Podkreśliła, że różnice między nimi dotyczą głównie odmiennej interpretacji Tory (zarówno ustnej, jak i pisanej) oraz interpretacji fundamentalnych prawd judaizmu (Bóg, zbawienie, kult), a także stopnia akomodacji judaizmu do współczesności.

Wszyscy występujący w tej sesji prelegenci, choć patrzyli na problem zbawienia z perspektywy trzech różnych religii, to jednak byli zgodni co do tego, że mimo różnic religijne koncepcje zbawienia łączy jedno – Bóg, który zbawia.

Drugą sesję, pt. „Religijne koncepcje zbawienia oraz związane z nimi trudności i wątpliwości”, której przewodniczyła prof. Bogumiła Truchlińska (UMCS) rozpoczął referat pt. *Zbawienie czy wyzwolenie? Koncepcja mukti w systemach indyjskich*, wygłoszony przez prof. Pawła Sajdkę (KUL). Autor wystąpienia na wstępie przedstawił krótko, na czym polega problem zbawienia w chrześcijaństwie, przypominając, że zbawienie w terminologii chrześcijańskiej oznaczało pierwotnie tyle, co ratunek przed śmiercią. W dalszej części wykładu przeanalizowana została następująca kwestia: czy przekład sanskryckiego terminu *mukti* albo *moksza* na polski termin „zbawienie” służyłby przybliżeniu tego pojęcia polskiemu adeptowi myśli indyjskiej, czy też raczej dezinformowałby go, co do rzeczywistego znaczenia. Udzielając odpowiedzi na tak postawione pytanie, prelegent ograniczył się do sześciu działających w Indiach tzw. ortodoksyjnych szkół, zwanych też sześcioma oglądami. Na zakończenie sformułowany został wniosek, że termin „zbawienie” jest terminem, który

powinien być zarezerwowany jedynie dla chrześcijaństwa, ponieważ w żadnej innej religii nie ma kogoś, kto zbawia – tzn. ratuje człowieka przed śmiercią.

W referacie pt. *Transhumanizm jako technokratyczna wersja idei samozbawienia* ks. prof. Andrzej Zwoliński (Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie) podkreślił, że idea samozbawienia pojawia się jako recepta na życie tam, gdzie nie ma Boga. W celu zakreślenia przestrzeni, w której dokonuje się analiza transhumanizmu, przywołany został mit Odyseusza. W technologicznej wizji samozbawienia człowieka mówi się o doskonałym świecie, który człowiek sam sobie stworzy, oraz o wszechmocy człowieka. Prelegent podkreślił, że w transhumanistycznych projektach przyszłości nie ma miejsca dla Boga. Wspominając o kulturze natychmiastowości, opartej o chronocentryzm, zaznaczył, że idea człowieka w erze komputerowej stał się lansowany przez transhumanizm tzw. post-człowiek, określane też jako nadczłowiek bądź superman. Następnie prelegent omówił zagadnienie, które zatytułował „główne prawdy wiary transhumanizmu”. Pokazał, że podstawą transhumanizmu jest postulat użycia nauki i techniki do całkowitego wyeliminowania tego, co dla człowieka stanowi wymiar religijny i metafizyczny. Na zakończenie przytoczone zostały główne argumenty i wątpliwości podnoszone przez przeciwników transhumanizmu. Nawiązując do przywołanego na wstępie referatu mitu Odyseusza, ks. prof. Zwoliński podsumował: „Religia bez Boga w postaci transhumanizmu rozwija się, ale nie doprowadzi nas do Itaki”.

Tematem przewodnim trzeciej sesji, której przewodniczył dr Marek Piwoarczyk (KUL), były „Idee zbawienia i samozbawienia a myśl (około)chrześcijańska”. W tej sesji głos zabrało czterech prelegentów. Jako pierwsza wystąpiła mgr Karolina Kotłowska (UŚ), która przedstawiła referat pt. *Gnostyckie elementy idei bogoczłowieczeństwa Włodzimierza Sołowjowa. Ezoteryczne aplikacje systemu*. Celem referatu była analiza nie tyle całego systemu myśli Sołowjowa, co pewnych inspiracji, które w zasadniczy sposób wpłynęły na jego rozumienie bogoczłowieczeństwa. Prelegentka pokazała, że „bogoczłowieczeństwo” to termin najczęściej kojarzony z filozofią religii, centralny dla tego myśliciela i rozwijany później przez jego kontynuatorów, myślicieli tzw. rosyjskiego renesansu religijno-filozoficznego. Poza tym kontekstem funkcjonuje jednak także jako określenie przekonania o różnie rozumianej boskości człowieka – ugruntowanej ontycznie, aktualnej lub potencjalnej, występującego w wielu nurtach myśli i przyjmujące różne formy w refleksji filozoficznej. W tym sensie idea bogoczłowieczeństwa ściśle łączy wizję antropologiczną i soteriologiczną, która wyrażać się może w koncepcji zbawianego zbawcy.

Kolejna prelegentka, dr Katarzyna Tempczyk w referacie, pt. *Christian Science* zaprezentowała poszczególne elementy doktryny tego ruchu religijnego. Następnie dokonała omówienia i analizy społecznych konsekwencji funkcjonowania ruchu Christian Science w Stanach Zjednoczonych. Mgr Karolina Serafin (Akademia Ignatianum w Krakowie) w swoim referacie pt. *Koncepcja duszy nieśmiertelnej i możliwości samodoskonalenia jako warunek konieczny (lecz niewystarczający) idei samo-*

zbawienia zaznaczyła, że już w starożytności ludzie znali odpowiedź na pytanie o sens ich życia i cel ziemskiej wędrówki. Znajomość tę opierano na dwóch założeniach. Pierwsze z nich dotyczyło przekonania, że człowiek ma nieśmiertelną duszę, która stanowi istotniejszy od ciała element bytu. Zgodnie z kolejnym przytoczonym założeniem dusza może ulegać przemianom. Zdaniem prelegentki antyczna Grecja przyjęła koncepcję duszy z kultu przekazywanego przez plemiona Trapów. Po krótkiej analizie orfickiej mitologii związanej z Dionizosem poruszona została platońska koncepcja duszy oraz zagadnienie oczyszczeń, będących niezbędnym elementem dla wyzwolenia się duszy z tzw. koła wcieleń. Prelegentka wyjaśniła także, w jaki sposób orfizm wiąże się z chrześcijaństwem, wyszczególniając przy tym kilka punktów, które zostały przez chrześcijaństwo przejęte, zaadaptowane i w bardzo twórczy sposób rozwinięte. Ostatni z referatów w tej sesji zatytułowany *Samozbawienie jako zaprzeczenie miłości w teologii Josepha Ratzingera/Benedykta XVI. Perspektywa teologiczno-filozoficzna* wygłosił mgr Grzegorz W i o ñ c z y k (UŚ). Zaprezentował myśl J. Ratzingera/Benedykta XVI, pokazując, że mimo wynikających z pełnionych funkcji zmian w myśleniu teologicznym J. Ratzingera temat samozbawienia występuje zarówno we wczesnym, jak i późnym okresie jego życia. Wiąże się on z krytyką postawy egzystencjalnej i moralnej, ujmowanej za pomocą terminu *autarkia*. Nawiązując do gestu umycia stóp Apostołom przez Jezusa, Ratzinger ukazuje moment zaistnienia relacji jako konieczny warunek bycia osobą. Oznacza to, że dla tego teologa idea samowystarczalności nie tylko prowadzi do błędnych idei soteriologicznych, ale również antropologicznych, co jest rzeczą pierwotną względem problemu zbawienia. Na polu dyskusji z wybranymi nurtami filozoficznymi Benedykt XVI poddał krytyce koncepcje J.-P. Sartre'a, odwołując się zwłaszcza do jego słów: „piekło to inni”. Zdaniem prelegenta idea samozbawienia analizowana z perspektywy dzieła J. Ratzingera pozwala na dostrzeżenie jej niebezpiecznych konsekwencji społecznych. Człowiek, który jest w stanie o własnych siłach osiągnąć zbawienie, nie potrzebuje nie tylko Boga, ale również wspólnoty. Ostatecznie nie jest on zdolny do życia zgodnego z zasadą miłości, co za konieczne uważają nie tylko myśliciele broniący tradycyjnych wartości, ale nawet ci, którzy od nich odchodzą (np. *caritas* w ramach nihilizmu G. Vattima).

Drugi dzień obrad rozpoczął się od sesji zatytułowanej „Alternatywne drogi samozbawienia”, której przewodniczyła, prof. Viara M a l d j i e v a (UMK). Pierwsza prelekcja, pt. *Czy religia gnozy głosi ideę samozbawienia?*, przedstawiona została przez o. dra Marka N o w a k a O P (UW). Na wstępie swojego wystąpienia autor zawęził tytuł wystąpienia do pytania, czy starożytny gnostycyzm głosi koncepcje idei samozbawienia. Wychodząc z założenia, że gnoza i gnostycyzm zawierają w sobie duży ładunek synkretyzmu, prelegent omówił główne tezy gnozy, następnie zaś wskazał główne cechy gnostycyzmu. W ten sposób odróżnił chrześcijański gnostycyzm od innych odmian gnozy. W końcowej części wystąpienia wyszczególnił konkretne idee funkcjonujące w starożytnych systemach gnostycyzmu, takich jak marcjonizm, walentynianizm czy manicheizm. W dalszej części obrad referat pt. *Joga jako system*

zbawczy – *współczesne recepcje i pytania o popularność* wygłosił lic. Mateusz Decker (UAM). Rozpoczynając od stwierdzenia, że powszechność bólu i cierpienia jest podstawową prawdą, którą głoszą wszystkie ortodoksyjne nurty hinduizmu, stwierdził, że przyczyną cierpienia w świecie jest niewiedza natury metafizycznej, którą określił jako nieznaną naturę ducha. Podkreślił, że klasyczna joga opiera się na traktacie *Yoga-sutra* Patańdzalego, który zebrał i uporządkował przekaz ustny i nazwał go ośmiostopniową ścieżką jogi. Prelegent wyróżnił i krótko zanalizował poszczególne stopnie na drodze wyzwolenia. Podał również współczesne, najpopularniejsze na Zachodzie recepcje jogi, odwołując się m.in. do B. Iyengara, jednego z najwybitniejszych współczesnych nauczycieli jogi, który zwrócił uwagę na jej terapeutyczny charakter. Tematem kolejnego wystąpienia była *Radżajoga Józefa Świtekowskiego: chrześcijańska koncepcja samozbawienia*. Referat ten został wygłoszony przez mgr Małgorzatę A. Dulską, która w swoim wystąpieniu opisała środowisko ezoteryczne w Polsce okresu międzywojennego. W kolejnej części przeszła do omówienia Radżajogi Józefa Świtekowskiego, systemu jogi opracowanego przez Polaka specjalnie dla polskiego odbiorcy. Prelegentka podkreśliła, że Świtekowski zastosował zasadę przetworzenia poprzez włączenie niektórych elementów zaczerpniętych z tradycji indyjskiej w obręb metod i koncepcji charakterystycznych dla naszej kultury. Zgodnie z głównym założeniem człowiek zbawia się sam na ziemi, przechodząc ośmiostopniową ścieżkę, dzięki której możliwe jest osiągnięcie oswobodzenia. Świtekowski próbował łączyć jogę z chrześcijaństwem, twierdząc, że pracujący nad postępem ludzkości człowiek staje się „czeladnikiem Chrystusa na ziemi”.

Ostatnia sesja dotyczyła „Kulturowych oddziaływań idei samozbawienia”. Tę część konferencji otworzyła prof. Viara Maldjieva (UMK) wystąpieniem pt. *Konsekwencje idei samozbawienia w języku*. Referat stanowił próbę ukazania na przykładzie wyrażen metaforycznych pewnych zjawisk zachodzących w języku, które wydają się być konsekwencją wizji samozbawiającego się człowieka i jego świata. Prelegentka pokazała, że porównanie, na którym oparta jest metafora, może przebiegać w dwóch kierunkach – od bytu niższego, nieożywionego do bytu wyższego, ożywionego, albo odwrotnie. Pierwszy kierunek – animizacji i antropomorfizacji – to tradycyjny kierunek transferu metaforycznego, obecny w folklorze, mitologii, poezji, a także w *Piśmie Świętym*. Drugi to reizacja – tendencja, która jest najbardziej zauważalna i się nasila we współczesnym języku. Zachodzi swoiste odwrócenie kierunku metaforyzacji w porównaniu do tradycyjnego. Człowiek zostaje językowo zrównany z przedmiotem poprzez porównania, konstytuujące wyrażenia pierwotnie metaforyczne typu „zasoby ludzkie”, „wyrabiać wiedzę”, „usługi edukacyjne”, „jakość życia” itp. Jest to tylko część sterminologizowanych wyrażen, w których już dokonała się demetaforyzacja, w wyniku której odczytywane jest w nich już nie porównanie, lecz identyfikacja. W następnej kolejności treść twierdzenia powstałego w wyniku demetaforyzacji wchodzi do naszych ram poznawczych i kształtuje przekonania i postępowanie.

Na temat *Nowej generacji synkretyzmu w ujęciu Emergent Church (Ruch Nowopowstającego Kościoła)* mówił dr Dariusz Hryciuk (Centrum Przeciwdziałania Psychomanipulacji). Prelegent rozpoczął od stwierdzenia, że obecnie religia wyszła ze świadomości sacrum i zaczęła podlegać pewnym kryteriom konsumpcji. Nowe ruchy religijne zawsze wyznaczały granice nowatorstwa w podejściu do zbawienia człowieka. Prelegent scharakteryzował doktrynę Emergent Church, a następnie, prezentując poszczególne tezy tego ruchu, podkreślił, iż cały Nowopowstający Kościół sam siebie uważa jedynie za etap na drodze do stworzenia jednej, dualistycznej, postmodernistycznej globalnej religii. Autor wystąpienia zwrócił również uwagę na bardzo ważną kwestię, a mianowicie, że liderami tego ruchu nie są przypadkowe osoby – są tą głównie znani i wpływowi pastory w Stanach Zjednoczonych, mający solidne wykształcenie teologiczne, niejednokrotnie poparte tytułami profesorskimi. Zdaniem autora właśnie ten fakt powinien budzić niepokój.

Referat mgra Ireneusza Kamińskiego (UMK), pt. *Kościół Eutanazji, kopia miści, Kościół Modyfikacji ciała i wyznawcy Świętego Czajnika jako najnowsze przykłady konsekwencji kulturowych spowodowanych poszukiwaniami samobawczymi człowieka* z uwagi na nieobecność prelegenta został odczytany przez prof. Roberta T. Ptaszka. Autor na podstawie skrajnych przykładów pokazał, że nieodparte dążenie człowieka do religijnej realizacji samego siebie i poszukiwanie zbawienia jest stałą tendencją ludzkości. Zdesperowany człowiek, usilnie dążąc do osiągnięcia sacrum, wykorzystuje w tym celu wszelkie nadarzające się „okazje” i idee, ocierając się czasami o absurd, śmieszność czy parodię.

Ostatnim wystąpieniem był wykład prof. Henryka Kieresia (KUL) pt. *Idea samobawienia w polityce. Od utopizmu do tzw. projektu modernistycznego*. Profesor zwrócił uwagę na trzy koncepcje polityki, które wyłoniły się w kulturze europejskiej. Jako pierwszą omówił koncepcję sofistów, następnie nawiązał do myśli Platona, na koniec przedstawił koncepcję Arystotelesa. Podkreślił, że wszystkie trzy koncepcje to owoc dramatu wykrycia filozofii, przewyciężenia kultury mitologicznej oraz rozpadu filozofii na dwie tradycje: idealistyczną i realistyczną, które zmagają się ze sobą i kształtują duchowe oblicze Europy. Poruszając zagadnienie modernizmu, nawiązał do pozytywizmu oraz do drugiego nurtu myślowego w kulturze nowożytnej Europy, mianowicie secentyzmu. W dalszej części swojego wystąpienia profesor omówił zagadnienie „modernizm i postmodernizm a religia”, stwierdzając, że oba te nurty chcą religię albo zawłaszczyć, podporządkować własnym celom i wykorzystać ideologicznie, albo też fizycznie zlikwidować. W ramach podsumowania profesor użył ciekawego sformułowania, mającego w obrazowy sposób określić poruszaną w trakcie obrad problematykę: „od utopii do koszmaru, od gnozy do grozy”.

Na zakończenie obrad głos zabrał prof. Robert T. Ptaszek (KUL), który podziękował prelegentom za wygłoszone referaty, gościom za przybycie, a następnie, podsumowując przebieg tegorocznych obrad, oficjalnie zamknął III Konferencję z cyklu „Oblicza alternatywnej religijności”.